

ფარამონ ბლანშარის ცნობები საქართველოს შესახებ *L'illustration, Journal Universel*-ის ფურცლებზე (1857-1858)

ირინე ნაჭყებია

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი

გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

irnat@hotmail.com

ფრანგი მხატვარი, ლითოგრაფი, მწერალი და ილუსტრატორი ანრი პიერ ლეონ ფარამონ ბლანშარი (1805-1873) 1819-1821 წლებში სასწავლებლად მიიღეს პარიზის სახვითი ხელოვნების სკოლაში (Ecole des Beaux-Arts) ცნობილ ფერმწერ, ანტუან-ჟან გროსა (1771-1835) და გრავიორ შარლ-აბრაამ შასელეს (1782-1843) სახელოსნოებში. 1822 და 1826 წლებში მუშაობდა იერუსალიმის ხედზე ფრანგი მხატვრისა და ფოტოგრაფის, ლუი დაგერის (1787-1851) დიორამისთვის. 1826 წელს იგი ესპანეთში გაემგზავრა, სადაც რამდენიმე ცნობილ ხელოვანთან ერთად ესპანეთის ინფანტას ჰერცოგინია მონპანსიეს – ესპანეთის დედოფლის, ისაბელა II-ს (1833-1868) დის – თხოვნით მისი რამდენიმე სასახლის დეკორირება უნდა შეესრულებინა. 1832 წელს იგი, ანტუან-ჟან გროსთან ერთად, ინფანტას მამის, ესპანეთის მეფე ფერდინანდ VII-ის (1813-1833) მიწვევით მეორედ ჩავიდა ესპანეთში სამეფო ლითოგრაფიებზე სამუშაოდ. 1835 წელს ბლანშარი მონაწილეობდა ესპანური გალერეის მომზადებაში, რომლის გახსნაც საფრანგეთის მეფე ლუი ფილიპეს (1830-1848) სურდა. 1837 წელს ბლანშარმა მაროკოში იმოგზაურა. 1838 წელს, ესპანეთიდან დაბრუნების შემდეგ, იგი მექსიკაში ახლდა ლუი ფილიპეს ვაჟს, პრინც ფრანსუა-ფერდინანდ ორლეანელს (1818-1900), რომელიც მოყვარული მხატვარი იყო. ამ მოგზაურობიდან იგი იმავე წლის მარტში დაბრუნდა. 1839-1846 და შემდეგ 1847-1861 წლებში მან რამდენიმე სურათი დახატა ვერსალის სასახლის ისტორიული მუზეუმისთვის. 1840 წელს მას საპატიო ლეგიონის რაინდის წოდება მიენიჭა. 1852 წელს მან იმოგზაურა ახლო აღმოსავლეთში და მოინახულა კონსტანტინოპოლი, კაირო, ბეირუთი და ათენი.

1856 წლიდან 1859 წლამდე ფარამონ ბლანშარი რუსეთში იმყოფებოდა. როგორც კარის მხატვარი, ის მიწვეული იყო რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე II-ის (1855-1881) კორონაციასზე. ბლანშარი ძალიან კარგად მიიღეს იმპერატორის კართან დაახლოებულმა სამოქალაქო თუ სამხედრო პირებმაც. შედეგად, 1856-1859 წლებში იგი რუსეთის ორ დედაქალაქში მიმდინარე ყველა ღირსშესანიშნავ მოვლენას თუ ზეიმს დაესწრო, რაც კარგად ჩანს ფრანგულ ყოველდღიურ პოპულარულ ილუსტრირებულ გაზეთ *L'illustration, Journal Universel*-ში გამოქვეყნებული მისი ცხრამეტი წერილიდან, რომელთაგან ექვსი 1856 წელს, რვა – 1857 წელს და ხუთი 1858 წელს დაიბეჭდა. ყველა წერილი უხვად იყო ილუსტრირებული, რაც წერილების შინაარსზე არანაკლებ მნიშვნელოვანია.

L'illustration-ში გაგზავნილი ფარამონ ბლანშარის ყველა წერილის ადრესატი იყო მისი მეგობარი პოლენი, რადგან ისინი ასე იწყება: „ჩემო ძვირფასო პოლენ“ (Mon cher Paulin). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ფრანგი ჟურნალისტი ჟან-ბატისტ-ალექსანდრ პოლენი (1796-1859) 1842 წელს დაარსებული *L'illustration*-ის თანადამფუძნებელი და რედაქტორი 1859 წლამდე იყო. მამის გარდაცვალების შემდეგ, 1859-1886 წლებში, ამ გაზეთის რედაქტორი მისი ვაჟი, ვიქტორ პოლენი (1825-1868) გახლდათ. ბლანშარის რუსეთის იმპერიაში მოგზაურობის სამი წლის განმავლობაში *L'illustration*-ში ვიქტორ პოლენის არაერთი წერილი დაიბეჭდა და ამიტომ ვვარაუდობთ, რომ ბლანშარის წერილების ადრესატი სწორედ ის იყო.

1856 წლის შემოდგომაზე რუსეთში საფრანგეთის ელჩის, იმპერატრიცა ჟოზეფინას შვილიშვილის, ჰერცოგ დე მორნის მიერ ალექსანდრე II-ის კორონაციასთან დაკავშირე-

ბით მოსკოვში გამართული მეჯლისის მეორე დღეს თავად გრიგორი გაგარინის სახლში სტუმრად მყოფ ბლანშარს თავად სოლოგუბის ერთ-ერთმა თანაშემწემ ჰკითხა, კავკასიაში მოგზაურობას ხომ არ ისურვებდა. ბლანშარის თქმით, ცდუნება იმდენად ძლიერი იყო, რომ წინააღმდეგობა ვერ გაუწია და ნაშუადღევს მხატვარი თავად ალექსანდრე ბარიატინსკის (1856-1862), კავკასიის ახლად დანიშნულ მეფისნაცვალს, წარუდგინეს. რამდენიმე დღეში ფრანგი მხატვარი კავკასიისკენ მიმავალი მეფისნაცვლის ამაღლაში იყო და ნიჟნი-ნოვგოროდიდან საიმპერატორო ფლოტის გემით – „ასტარა“ – ასტრახანში, იქიდან კი საიმპერატორო ფლოტის ორი სხვა გემით კასპიის ზღვით ხანმოკლე მგზავრობის შემდეგ გენერალი ბარიატინსკი თავის თანმხლებებთან ერთად 1856 წლის ოქტომბერში პეტროვსკში¹ ჩავიდა (ბლანშარი 1856: 261-262); (ბლანშარი 1857ბ: 332-335). ნიჟნი ნოვგოროდიდან ვოლგაზე მოგზაურობის დროს აკვარელით შესრულებული სურათები მან შემდეგ იმპერატრიცა მარია ალექსანდროვნას მიართვა.

ბლანშარის მარშრუტი მოსკოვიდან თბილისამდე შემდეგი იყო: ნიჟნი-ნოვგოროდი, ასტრახანი, პეტროვსკი, თემირ-ხან-შურა,² დერბენდი, ყუბა, ბაქო, შემახა, ნუხა, კახი, ზაქათალა, ლაგოდეხი, ყვარელი, თელავი, წინანდლის, თბილისი (ბლანშარი 1857ა: 242); (ბლანშარი 1857ბ: 332-335); (ბლანშარი 1857გ: 55-58); (ბლანშარი 1857დ: 87-90); (ბლანშარი 1857ე: 275-278).

ფარამონ ბლანშარის ცნობები საქართველოს შესახებ *L'Illustration*-ის 1857 წლის ორ და 1858 წლის ერთ ნომერშია მოცემული. პირველ წერილში, სათაურით „ლეკების ხაზი“, მოცემულია ცნობები ყვარლის, გულბათ ჭავჭავაძის³ მასპინძლობის, წინანდლისა და თელავის შესახებ (ბლანშარი 1857დ: 87-90). მეორე წერილში „საქართველო. – თბილისი“ ფრანგი მხატვარი აღწერს თელავიდან თბილისამდე განვლილ გზას, შემოდგომის მდიდრული ფერებით მორთულ კახეთის ბუნებას, შუამთის ეკლესიას, გზის მდგომარეობას და თბილისს. იგი დაწვრილებით გადმოგვცემს თავად ბარიატინსკის შესვლას ქალაქში, ასახელებს მის შესახვედრად მისულ ქართველ თავადებს, სამხედრო შენაერთებს, მოსახლეობის მიერ მის დახვედრას, მის პატივსაცემად გამართულ მეჯლისებსა და წმინდა გიორგის დღესასწაულს (ბლანშარი 1857ე: 275-278).

1858 წელს გამოქვეყნებულ წერილში „წმინდა ნათლისღების დღესასწაული. იორდანე. 6/18 იანვარი თბილისსა და სანქტ-პეტერბურგში“ (ბლანშარი 1858: 115-118) აღწერილია ნათლისღების დღესასწაულის აღნიშვნა როგორც სანქტ-პეტერბურგში, ისე თბილისში. სამივე წერილი ილუსტრირებულია.

თავისი ცნობები საქართველოს შესახებ მოგზაურობა სტავროპოლიდან თბილისამდე და ჩიქის ხეობის გავლით ბლანშარმა 1861 წელს სამოგზაურო ჟურნალში *Le Tour Du Monde* გამოაქვეყნა (ბლანშარი 1861: 113-128). როგორც ჩანს, მასზე გარკვეული გავლენა იქონია 1859 წელს ფლორიან ჟილისა და ალექსანდრე დიუმას თხზულებებმა, 1860 წელს კი ახლად დაარსებული სამოგზაურო ჟურნალის, *Le Tour Du Monde*, პირველ ნომერში დაბეჭდილმა დიუმას თანამგზავრის, ფრანგ მხატვარ ჟან-პიერ მუანეს ცნობებმა საქართველოში მოგზაურობის შესახებ (ჟილი 1859); (დიუმა 1859); (მუანე 1860: 317-336). ბლანშარის აღნიშნულ თხზულებაში უკვე შეტანილია ამ მოგზაურობის ნაწერებიდან მოხმობილი რამდენიმე ცნობა.

ფარამონ ბლანშარის თხზულებაში მოგზაურობა სტავროპოლიდან... მოცემულია ცნობები ახლად დანიშნული მეფისნაცვლის მგზავრობის შესახებ პეტროვსკიდან (მახაჩყალა-დან) თელავის, „იტალიური იერსახის მქონე თვალწარმტაცი ქალაქის“, გავლით თბილისამდე, აღნიშნულია წინანდლის სასახლეზე შამილის (1854 წლის 4 ივლისი – ი. ნ.) თავდასხმა, ჭავჭავაძეების სასახლის გაძარცვა და „უბედური პრინცესების – ორბელიანისა და ჭავჭავაძის“, ტყვედ გატაცება. ქართველები დასახელებული არიან მამაც ხალხად, რომელიც სამუდამო პატივისცემას იმსახურებდა ამდენი საუკუნის განმავლობაში რწმენისა და ეროვნების შენარჩუნების გამო; აღწერილია თავად ბარიატინსკის შესვლა თბილისში, მის პატივსაცემად გამართული მეჯლისები და წმინდა გიორგის დღესასწაული, თუშებისა და ხევსურების სამოსი, იარაღი და სამხედრო ცეკვა, აღდგომის დღესასწაულის აღნიშვნის ტრადიცია. 1857 წელს *L'Illustration*-ში დაბეჭდილი წერილებისგან განსხვავ-

ვებით, ბლანშარი გვანვდის საინტერესო ცნობებს თბილისიდან ვლადიკავკაზამდე მოგზაურობის შესახებ, აღნიშნულია *პოდხოჟნაიას*, ოფიციალური სამგზავრო დოკუმენტის, მნიშვნელობა. საქართველოში XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში მოგზაური ლეიტენანტ ტრეზელის (1809), ფრეიგანგების ოჯახისა (1811) და შარლ-პაულუს ბელანჟეს (1825) მსგავსად, სტეფანნმინდაში ფრანგი მხატვარიც ესტუმრა ყაზბეგებს, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ეს ოჯახი კვლავ ცხოვრობდა მამაპაპისეულ სახლში. ამ თხზულებას ერთვის ბლანშარის ნახატები: 1. „მტკვრის ხეობა“; 2. „მცხეთის ეკლესია“; 3. „ქართველების ოჯახი შადრევნის მახლობლად“; 4. „ანანურის ციხე“; 5. „ჩეჩოვია-გოღინა“; 6. „სიონი და ოსეთი“; 7. „დარიალის ხეობა“.

ქვემოთ მოგვყავს საქართველოს შესახებ ფარამონ ბლანშარის მიერ 1857 წელს *L'illustration, Journal Universel*-ის XXX ტომში საქართველოს შესახებ გამოქვეყნებული წერილის „ლეკების ხაზი“ ფრაგმენტი, იმავე ტომში წარმოდგენილი წერილი „საქართველო. – „თბილისი“ სრულად და 1858 წელს XXXI ტომში დაბეჭდილი წერილის „წმინდა ნათლისღების დღესასწაული. იორდანე. 6/18 იანვარი თბილისსა და სანქტ-პეტერბურგში“ ფრაგმენტის თარგმანებს კომენტარებით. სტატიას ვურთავთ ბლანშარის ნახატებს: 1. „ქართველი თავადების ესკორტი“; 2. „კავკასიის მეფისნაცვლის, თავად ბარიატინსკის შესვლა თბილისში“; 3. თბილისელი ხელოსნების ცეკვა“; 4. „თავადაზნაურობის მეჭლისი თბილისში. დეზგინკა“; 5. „წყლის კურთხევა თბილისში 6/18 იანვარი“.

ლეკების ხაზი (ფრაგმენტი)

ჩემო ძვირფასო პოლენ,

(...) მეორე დღის ერთი ნაწილი კვლავ ტყეში გავატარეთ; მაგრამ საღამოს უფრო გაშლილმა ადგილმა ლეკების ხაზის დასასრული გვაუწყა: ჩვენ ქრისტიანულ ქვეყანაში შევედით, ჩვენ საქართველოში ვიყავით.

ყვარელი, სადაც ღამის გასათევად მივედით, აგრეთვე გამაგრებული საგუშაგოა, რომელიც მსხვილი დაბის მახლობლად მდებარეობს. იქ მეტად თვალწარმტაცი გზით მივედით. მეფისნაცვალს იქ ბრწყინვალე მიღება ელოდა; ქართველი თავადები, რომლებიც ძალიან გვაგონებენ ფეოდალიზმის დროინდელ შუა საუკუნეების სენიორებს, მის პატივსაცემად დაახლოებით 20 ლიეს მანძილიდან მოვიდნენ. მათი ცხოვრება ბრძოლებში გადის, მაგრამ არა ერთმანეთთან, არამედ მუსლიმებთან, თავიანთ ძველ მტრებთან: ჭეშმარიტად რაინდული გამბედაობა, საფრთხისა და სიკვდილის არად ჩაგდება, შერწყმული მეტად დახვეწილ თავაზიანობასთან – ასეთია ამ აქტიური, მაგრამ არა მძვინვარე, თავადაზნაურობის ზოგადი ხასიათი. ისინი არასოდეს იხსნიან იარაღს და გვერდზე ხმლით, ქამარზე ხანჭალთა და პისტოლეტით სხდებიან მაგიდასთან და შედიან მისაღებ ოთახში; გულუხვ და მამაც, ქეიფისა და ცეკვის მოყვარულ თავადაზნაურობაში ძველი ციხე-დარბაზების სენიორების ის ტიპი ჩანს, რომლებიც თავიანთი ქალბატონების ოდნავ ნიშანზე მიისწრაფოდნენ საბრძოლველად.

მეორე დღეს ბრწყინვალე ესკადრა მეფისნაცვლის გამგზავრების მომენტს ელოდა, რათა მას ესკორტად გაჰყოლოდა (სურ. 1). წინა დღით მასთან შესახვედრად მისულმა ყველა ქართველმა თავადმა მისი გაცილება გადაწყვიტა თელავამდე, სადაც ღამე უნდა გაგვეტარებინა. ამ კორტეჟის სიმდიდრის, ტანსაცმლის ელეგანტურობის, იარაღის სილამაზისა და ცხენების აღწერაც მინდოდა, მაგრამ იძულებული ვარ, შევჩერდე, რადგან დღეს კიდევ ბევრი მაქვს სათქმელი. დაბაზე გავლისას დავინახე, რომ მთელი ესკორტი ულამაზესი სახლის წინ გაჩერდა, ყველა ჩამოქვეითდა და მთავარ ჭიშკარში შევიდა; მეც შევედი და უზარმაზარ შეისრულთალებიან სათავსოში აღმოვჩნდი, რომლის შუაში ჭურჭლით სავსე მაგიდა იდგა; მთელ-მთელად შემწვარი ოქროსრქებიანი ცხვრები ამ ჰომეროსული ნადიმის⁴ მთავარი კერძი იყო, რასაც დაემატა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ყველა დელიკატესი: ხიზილალა, შებოლილი თევზი, ხოხობი, გნოლი, ოკეანის სარდინი, ლიონის ძეხვი... ჩემი სამშობლოს მოგონება... აზიაში გამართულ ამ ლხინში მთელი ევროპა ჩაერ-

თო. სახლის პატრონმა, ბონვიგანმა თავადმა გულბათ ქაჯჭავაძემ მეფისნაცვალს პატივი გულწრფელი გულითადობით მიაგო. ცნობილი ვენახების პატრონს საქართველოს იმ ნაწილში, სადაც ჩვენ ვიმყოფებოდით – კახეთში, რომლის ღვინოც აზიაში სამართლიანად ერთ-ერთ საუკეთესოდ ითვლება, თავადის ჩამოსვლის აღნიშვნა იმ სიუხვით სურდა, რომელიც გამაშის ქორწილს მახსენებდა.⁵ ღვინო სარდაფებში დაფლულ და მჭიდროდ დალუქულ დიდ ამფორებში ინახება; როდესაც ერთ-ერთი იხსნება, ღვინო ორთქლდება და მისი დაღევა უნდა იჩქარო. მან კი ერთის ნაცვლად ოთხი ამფორა გახსნა, რომელთაგან თითოეულში 2,000 ლიტრი იყო, რაც 10,000 ფრანკის ღირებულებისაა! 8,000 ლიტრის, ამ ბაკქანალიის წყაროს ამოწურვაზე ფიქრიც კი არ იყო საჭირო; ჩვენ მას უბრალო ჭიქებით კი არ ვსვამდით, არამედ აზარფეშებით – დაახლოებით ბოთლის მოცულობის დიდი ვერცხლის კოვზებით, კულებით – იმავე ლითონის ოსტატურად მოჩუქურთმებული ამფორებით, რომლებიც ოთხჯერ თუ ხუთჯერ მეტს იტევს, ან ვერცხლით შემოსაღებელი უზარმაზარი რქებითაც. მე შუა საუკუნეებში აღმოვჩნდი: მდიდრული კოსტიუმები, იარაღის ჟღარუნი ამ ცოცხალ სცენას – რაც ადვილი დასაჯერებელია – მეტად ორიგინალურ ხასიათს ანიჭებდა. მაგრამ კიდევ უფრო რთული დასაჯერებელი ის არის, რომ თავაზიანი მხიარულების საზღვრებს არავინ გასცდენია.

ყვარლიდან გასვლის შემდეგ, ორ საათში მდინარე ალაზნის ნაპირზე აღმოვჩნდით, რომელზეც კამეჩებზემებული უზარმაზარი ურმებით გადავედით, ჩვენი ეტლები კი ოდნავი შეფერხების გარეშე მდინარეზე რამდენიმე მეტრით უფრო მაღლა გადაიყვანეს. თუ აქამდე შუა საუკუნეების სცენის მოწმე ვიყავი, აქ შუაგულ აღმოსავლეთში აღმოვჩნდი: მდინარის ნაპირზე რამდენიმე მაჰმადიანი მხედარი იდგა, რომლებსაც მეფისნაცვლისთვის ჯოხებზე ისე აცმული ადამიანის ხელების მირთმევა სურდათ, როგორც თირკმლები შამფურზე და მე თავადის თვალებში დავინახე, რომ ის ამ ჩვეულების სწრაფად გაუქმების წინააღმდეგი არ იქნებოდა.

თელავში ჩასვლამდე თავადმა ბარიატინსკიმ ბოლოდროინდელი მოვლენებით ცნობილი წინანდლის მონახულება მოისურვა. ეტლები მდინარის მახლობლად დავტოვეთ, ცხენებზე შევსხედით და მარცხნივ გავემართეთ, ულამაზესი კორომებით სავსე მხარე გადავკვეთეთ და მდინარე ალაზნის შენაკადის მშრალ კალაპოტს მივადექით. მასზე გადავედით, ბილიკით აღმართს ავეყევით და უზარმაზარ ესპლანადაზე აღმოვჩნდით: ჩვენგან მარჯვნივ სასახლე და სამეურნეო ნაგებობები იყო, მარცხნივ – ფერმა, სასახლის უკან კი – ბაღი, რომელიც კლდის კიდეზე ვრცელდებოდა და მდინარეს გადაჰყურებდა. ოდესღაც ეს ასე ცოცხალი ადგილი გაუკაცრიელებული იყო; დაბზარული კედლები და თავადის საცხოვრებლის ჩამონგრეული სახურავები იმაზე მიუთითებდნენ, რომ აქ ის ერთ-ერთი ველური სცენა უნდა მომხდარიყო, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნეში შეუძლებლად მიიჩნეოდა. ალბათ, მთელ ევროპას უნდა ეთანაგრძნო ამ საშინელი მოვლენის გამო, რომლის გმირები ახალგაზრდა, მომხიბვლელი პრინცესა ორბელიანი და პრინცესა ქაჯჭავაძე იყვნენ; მე აუღელვებლად ვერ მოვინახულე ეს ადგილი, რომელიც ადრე მშვიდობისა და ოჯახური სიხარულის სავანე იყო, ახლა კი საშინელი თავდასხმით იყო დადაღული.

თელავში დალაადრიან მივედით. მათ კი, ვისაც იტალია უნახავს, წარმოიდგინონ გორაკის ფერდობზე მოხდენილად მდებარე, ულამაზესი კორომებით გარშემორტყმული და უძველესი ციხის კედლებით დაგვირგვინებული ამ ქვეყნის პატარა ქალაქიდან ულამაზესი და შთაბეჭდილება შეექმნებათ თელავზე. თავად ბარიატინსკის დასახვედრად მოვიდა თავადი ბებუთოვი, ქურუქ-დარის გმირი, მეფისნაცვლის მოვალეობის დროებითი შემსრულებელი. ზედმეტი გამეორება იქნება მოყოლა იმ მიღების შესახებ, რომელიც მეფისნაცვალს ელოდა; ეს მნიშვნელოვანი ქალაქის საკადრისი იყო. იმ სახლიდან გამოსვლისას კი, სადაც ბანკეტი გაიმართა, ძალიან უჩვეულო სანახაობის მოწმე გავხდი. მთელმა ქალაქმა ისარგებლა ამ შემთხვევით, რათა თავისთვისაც მოეწყო ზეიმი. მიწის ზემოთ, ფანჯრის რაფის სიმაღლეზე მდებარე აღმოსავლეთის ყველა დუქანი სასადილო ოთახად ქცეული და მკვეთრად განათებული იყო. ყველა მონაწილე მამაკაცი იყო, რადგან, მიუხედავად იმისა, რომ ქრისტიანები არიან, ამ ნადიმში არც ერთი ქალი არ მონაწილეობდა. მამაკაცები მწვადით სავსე თევზების, ხილის პირამიდებისა და ღვინით სავსე უზარმაზარი კულების

ირგვლივ იყვნენ ჩაცუცქებული და დიდად მხიარულობდნენ; მუსიკაც სადღესასწაულო იყო და დუდუკებიც გამოსცემდა თავიანთ სრულიად სოფლურ ხმებს. დროდადრო, ერთ-ერთი თანამეინახე დგებოდა და იატაკზე გაშლილ საზეიმო სუფრაზე ისე ასრულებდა ლეკურის რამდენიმე ნაბიჯს, რომ არაფერს ღვრიდა! – მე ყოველი დუქნის წინ გავჩერდებოდი, ეს სრულიად დასრულებული სურათი იყო და მის გადმოცემას მხოლოდ დიდი ოსტატი სჭირდებოდა; მაგრამ მალე დავინახე, რომ ჩვეულებრივ და არაჩვეულებრივ კითხვებსაც დამისვამდნენ. პირველ დუქანში, რომელსაც ვესტუმრე, პირამდე სავსე უზარმაზარი აზარფეშა შემომთვაზეს. უარის თქმა შეუძლებელი იყო: მე თავად ბარიატინსკის თანხლების პატივის მქონედ მცნობდნენ და ვერ მოვიქცეოდი ისე, რომ უზრდელობად ჩათვლილიყო; მაგრამ მე ეს ჯეროვნად მივიღე და, რადგან ვიცოდი, რა მელოდა, კედელ-კედელ წავედი ახალი შეთავაზების შიშით.

მომავალ შეხვედრამდე, ჩემო ძვირფასო პოლენ; ჩემს პირველ წერილში თავად ბარიატინსკის თბილისში შესვლას დაესწრებით (ბლანშარი 1857დ: N 754, 90).

* * * *

საქართველო – თბილისი

ჩემო ძვირფასო პოლენ,

თელავიდან წასვლის შემდეგ გამოიადარა; კახეთის მდიდარი ხეობა შემოდგომის შესანიშნავი ფერებითაა მორთული; ის მარჯვნივ დიდ ფართობზეა გადაჭიმული ტყიან მთისწინეთამდე – ლეკების ქედის⁶ პირველ განშტოებამდე; მისი ყინულითა და მარადიული თოვლით დაფარული მაღალი მწვერვალები მოწმენდილ და კაშკაშა ცისფერ ცაზე დაკბილულ კონტურებად გამოიხატებოდა; წარმოიდგინეთ ატიკის⁷ ორთქლში გახვეული შვეიცარია. მარცხნივ ხეებითა და ახალგაზრდა ტყით დაფარული ბორცვი იყო, რომელზეც ბილიკი მიიკლაკნებოდა და დროდადრო ახალი ხედები იშლებოდა. მალე, გზის მოსახვევში, მთის თიხიან ქანში⁸ ღრმად შეჭრილი მდინარის ნაპირთან აღმოვჩნდით; წლის ამ დროს ის დამშრალი იყო და ჩვენ დავინახეთ მდინარის ბობოქარი დინებით მოტანილი ლოდებითა და ამოძირკვეული ხეებით დაფარული კალაპოტი.⁹ ეს ადგილი რომანტიკული, მასზე რომანტიკული კი ხეებით დაფარულ ბორცვზე აღმართული შუამთის ეკლესია იყო, რომელიც ზევიდან დაჰყურებდა გზას; მეტად ბრწყინვალე ელფერის ფოთლებს შორის მისი ზარების წვეტიანი თავები და თვალწარმტაცი ნაგებობები ჩანდა. ლამაზი ბილიკით ცხენებით ავედით მთელი მხარისთვის სათაყვანებელ ამ სალოცავამდე. წირვის დასრულების შემდეგ კახეთის თავადებმა პატივი დაგვდეს, სადილად მიგვინვიეს და შემდეგ აქვე გამოემშვიდობნენ თავად ბარიატინსკის. მოგვიანებით მათ უმრავლესობას თბილისში შევხვდი.

შუამთიდან წამოსვლის შემდეგ ლამაზ მდელოებზე მიმავალ გზას ავუყევით, რომელიც მარჯვნივ შესანიშნავი ასწლოვანი უღრანი ტყით იყო შემოსაზღვრული; ჩვენ წინ აღმართული ციცაბო მთის რამდენიმე მწვერვალი უკვე პირველი თოვლით დაფარულიყო. ჩვენ ალაზნის ველის მტკვრის ხეობიდან გამომყოფი დაბალი ქედი გადავიარეთ. გზა ერთი ბორცვიდან მეორეზე მიიკლაკნებოდა და ყოველ ნაბიჯზე ახალ სურათს გვთავაზობდა. როდესაც მწვერვალს მივალწიეთ, თვალწინ უზარმაზარი პანორამა გადაგვეშალა: ლეკების მთის ყინულიანი მწვერვალები, რომლებსაც მალე ველარ დავინახავდით, ჩვენ წინ ჰორიზონტზე იმ მიმართულებით ბრწყინავდნენ, რომელსაც უნდა გავყოლოდით; ეს იყო ქაოსი, ერთმანეთზე მიწყობილი მთების გროვა, გიგანტების ბრძოლა იუპიტერის წინააღმდეგ. მე შეუძლებლად მეჩვენებოდა ასეთ ოღროჩოღრო გზაზე მოძრაობა, რაც არ იყო მოხერხებული, მაგრამ ჩვენი ქარავნის უამრავი ეტლისთვის უსაფრთხო იყო. რაც შეეხება ესკორტს, მასზე არ ვდარდობდი, კაცები და ცხენები საქმეში მყავდნენ ნანახი, ქართველები თავიანთ დაღესტნელ მეტოქეებს ტოლს არ უდებენ. ჩემი შეშფოთება ამაო აღმოჩნდა: ჯერ ერთი, გზა გაცილებით უსაფრთხო იყო, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანდა, გამყოლები კი გზას იცნობდნენ, რაც საკმარისი იყო მთაში მოგზაური ახალბედის დასამშვიდებლად.

მოგზაურობის უკანასკნელი ღამე მუხროვანის საგუშაგოზე გავატარეთ; მეორე დღეს

თბილისში უნდა შევსულიყავით. საქართველოს დედაქალაქს რამდენიმე ვერსილა გვაშორებდა. მეორე დღეს დილიდანვე ვრცელი, ტალღოვანი დაბლობი გავიარეთ, რომლის ერთ მხარეს ჩვენ მიერ ახლახან გადავლილი დაბალი ქედები იყო და მტკვრის ნაპირებისკენ დავეშვით, რომლის წყალი მზის სხივებზე ბრწყინავდა. ჩვენ წინ წვიმის წყლით ძლიერ დასერილი ბორცვები იყო; აქ დასრულდა ჩვენი მოგზაურობაც – თბილისი მათ ძირში იყო. ჩვენ სწრაფად გავიარეთ რამდენიმე დარჩენილი ვერსიც და მალე მტკვრის კალაპოტის ღრმა ხეობის თავზე შემოსკუპებული ქალაქის პირველი სახლების წინ აღმოვჩნდით, რომლებსაც ადრე მოვკარით თვალი.

მეფისნაცვლის კორტეჟი საქართველოს დედაქალაქში სწორედ აქედან უნდა შესულიყო. ამ თვალსაზრისით დიდი გამოცოცხლება იყო: თვალისმომჭრელ სამოსში გამოწყობილი, უძვირფასესი იარაღით დამშვენებული, ჭიშიან ცხენებზე ამხედრებული და მალა აწეული გაშლილი ალმებით საქართველოს ყველა თავადი მრავალრიცხოვან ესკადრონს ქმნიდა, სადაც ფერების კაშკაში ხმლებისა და ხანტლების ბრწყინვას ეჭიბრებოდა. აქ იმ ოჯახების წარმომადგენლები იყვნენ, რომელთა წარმომავლობა რამდენიმე საუკუნეს ითვლიდა: ბაგრატიონები, გრუზინსკები, ორბელიანები, ჭავჭავაძეები, მუხრანსკები და მრავალი სხვა, რომელთა ჩამოთვლაც კიდევ შეიძლებოდა და რომელთა გვარები იმ საგმირო საქმეებს უკავშირდება, ძველი დროის რაინდულ რომანებს რომ გვაგონებს. აქ იყო საპარადო სამოსში გამოწყობილი და ცხენზე ამხედრებული თბილისში მყოფი ყველა გენერალი, ოფიცერი და დონის კაზაკების რაზმი. ბრძოლაში ნაწრთობი ხაზის ბრწყინვალე კაზაკების¹⁰ ასე თვალწარმტაც, კავკასიურ მუნდირებში გამოწყობილი ესკადრონი მოუთმენლად ელოდა კორტეჟის თანხლების მომენტს. ყველა, ვისაც კი ცხენი ჰყავდა თბილისში, პატივად თვლიდა აქ მოსვლას და ამ ბრწყინვალე ოფიცრობაში გარევის, რომელიც მეფისნაცვალს უნდა გაჰყოლოდა; ქალაქის ყველა დროშას, ოთხთვალასა და ეტლს ერთმანეთის მიყოლებით სწრაფად გადაჰყავდა ცნობისმოყვარეების გუნდები იმ ადგილისკენ, საიდანაც კორტეჟი უნდა დაძრულიყო. მალა აწეული ალმებით ერთმანეთს ამქრებიც მიჰყვებოდნენ და ისეთი ხალხმრავლობა იყო, თითქოს მთელი ქალაქი აქ მოსულიყო და ჩვენი მსვლელობის უნახავი არავინ დარჩენილა; ჩემი შეცდომა მოგვიანებით გავაცნობიერე, რადგან არ ვიცოდი, რომ თბილისში დაახლოებით 80,000 სული ცხოვრობდა.

ქალაქის შესახებ თქვენთვის წარმოდგენის შექმნას მასში შესვლამდე ვეცდები: – თბილისი მდებარეობს კლდის ძირში, რომელსაც მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე აღმართული ძველი ციხე-კოშკი დაჰყურებს. ქალაქი, თვალწარმტაცი ქალაქი, ფერდობის ძირშია აღმოცენებული. მდინარემ, რომელიც შორიდან მთელი ძალით მოედინება ფართო ხეობაში, ამ ადგილზე, სადაც კლდე აფერხებდა მის დინებას, ღრმა და ვიწრო ტრანშეა გათხარა. მარცხენა ნაპირზე აღმართულია მეტეხის ციხესიმაგრე, მის ძირში ხიდია გადებული მტკვარზე, რომელიც გაშმაგებით ეხეთქება კლდეს და მას ყოველდღე სიპავს თავისი დინების ვიწრო ადგილის გასაფართოებლად. მარცხენა ნაპირზე დიდი სამხედრო დაწესებულებები და რამდენიმე უბანი მდებარეობს, მათ შორის კუკია და გერმანული კოლონია. ქართული და სომხური სახლები ტერასული სახურავებითაა დაფარული და წინ გამოწეული აივნებითაა მორთული, რაც კარგი ჰავის ნიშანია, რომლის სუფთა და რბილი ატმოსფერო სამხრეთის ხალხს სუფთა ჰაერზე ცხოვრებით ტკობის საშუალებას აძლევს. სახლების ამ ზედახორაში უამრავი სამრეკლო ჩანს. ბერძნულ-რუსული მიმდევრობის ძველი ტაძრის, *სობოჩის*,¹¹ გვერდით, რომელიც დიდი ხელოვნებით აღადგინა თავადმა გაგარინმა, სომხური ეკლესია დგას, რომელსაც გარს დაკბილული კედელი აკრავს; სპარსელებით დასახლებულ უბანში შიიტური მიმდინარეობის მეჩეთის მინარეთზე ნახევარმთვარეა აღმართული. თბილისში შემხვედრი ყველა ეკლესიისა და სალოცავის აღნიშვნა რომ დავინყო, გრძელი სია გამოვა; თქვენ მხოლოდ მთავარი დაგისახელეთ. რაც შეეხება სხვა, რუსების ბატონობის შემდეგ აღმართულ ნაგებობებს, ისინი არაფრით განსხვავდება იმისგან, რაც რუსეთის სხვადასხვა ქალაქში ვნახე.

არ იფიქროთ, რომ თბილისში კორტეჟი ევროპულის მსგავსად მწყობრად მიდის: აქ არც ჯარისკაცების ჯაჭვია ბრბოს შესაკავებლად, არც ჟანდარმები დააჭენებენ ცხენებს ფეხით მოსიარულეთა შორის და არც ეტლების მოძრაობასთან დაკავშირებული აკრძალ-

ვებია. მჭიდრო ბრბოს წინ ქართველი თავადების ბრწყინვალე ესკადრა, შემდეგ კი, საკმაოდ დაშორებით – მეფისნაცვლის, თავად ბებუთოვისა და შტაბის უფროსის თანხლებით დაიდრა; მათ უკან გენერლები მიდიოდნენ, რომლებსაც ყველა წოდების უამრავი ოფიცერი მიჰყვებოდა; ერთი კაზაკის ცხენზე ამხედრებული მეც მათ შორის ვიყავი; ამ მსვლელობის ბოლოს თავიანთი გრძელი შუბებით დონის კაზაკები და მეფისნაცვლის პირადი ესკორტი – ხაზის კაზაკები მოდიოდნენ, რომლებიც ასე ჰგავდნენ თავადებს თავიანთი კოსტიუმების ელეგანტურობითა და მდიდრული იარაღით.

სახურავები სავსე იყო ამ ასე ელეგანტურ და ასე ნაირფერ ქართულ სამოსში გამოწყობილი ქალებით, ზოგი მათგანი თეთრ ვუალში იყო გახვეული. აივნებიც ხალხით იყო გადავსებული; ისმოდა ხმამაღალი ვაშა, ჰაერში ფაფახები დაფრინავდა; ერთად შეჯგუფებული ამქრები ალმებით ხელში შეძახილებით მიდიოდნენ, კორტეჟი კი – წინ, ამ მოძრავი ბრბოს შუაში. როგორც კი მეფისნაცვალმა ხიდზე შედგა ფეხი, ციხესიმაგრიდან ზარბაზანმა დაიქუხა; იმ მომენტში ისე მომეჩვენა, თითქოს გრიგალმა ამიტაცა; ხალხის ყვირლით გახელებული და ზარბაზნის ხმით აგზნებული ცხენები, რომლებსაც აქამდეც ძლივს აკავებდნენ, მთელი ძალით გაქანდნენ ბაზრის გადამკვეთი ვიწრო ქუჩისკენ და ასე აღმოვჩნდი ტაძრის კართან, რომელიც თავად ბარიატინსკის დასახვედრად მისული მოხელებით იყო გადაჭედილი; ჩვეულების თანახმად, თავადი ტაძარში შევიდა ბედნიერი ჩამოსვლის გამო ღმერთისთვის მადლობის შესაწირად (სურ. 2).

ცერემონიის დასრულების შემდეგ კორტეჟმა მსვლელობა განაგრძო, მაგრამ მე ვეღარ მოვძებნე ჩემი ცხენი, რომელიც პირველ შემხვედრ კაზაკს მივაბარე; სხვა კაზაკი, რომელმაც ჩემი შეცბუნება დაინახა, არ დაელოდა ჩემს თხოვნას, ჩამოქვეითდა, თავისი ცხენი და ნაგაიკა¹² დამითმო, მე კი ოფიცრებს შორის ჩემი ადგილის დაკავება შევძელი.

ჩვენ ძველ ქართულ ქალაქში, ბაზრის შუაგულში აღმოვჩნდით; ბრბო იმაზე უფრო მჭიდრო იყო, ვიდრე ხიდის მეორე მხარეს, მაგრამ მალე ერივნის ვრცელ მოედანზე აღმოვჩნდით, რომლის შუაში აღმართული იყო მოხდენილი შენობა – თეატრი. ჩვენ ვიყავით რუსულ ქალაქში, სწორი ქუჩებითა და გიგანტური შენობებით, რომელთა ნაკლი მხოლოდ სვეტების სიუხვეა; გოლოვინის პროსპექტის¹³ აყოლებით მეფისნაცვლის სასახლესთან მივედით, რომლის უზარმაზარ დარბაზებში მეფისნაცვლისთვის გრძელი მოგზაურობის ბედნიერად დასრულების მისალოცად მისული თბილისში მყოფი ყველა მოხელის ოფიციალური მიღება შედგა.

ეს, ასე დატვირთული დღე, საზეიმო ვახშმით დასრულდა. იმ მომენტში, როდესაც მაგიდას უნდა მივსხდომოდით, სასახლის წინ დუდუკისა და დიპლიპიტოს ხმა გაისმა: ეს არ იყო მხოლოდ დუდუკი და დიპლიპიტო, ეს მთელი ორკესტრი იყო, მაგრამ თითოეული მათგანი ისე უკრავდა, როგორც მას სურდა. გალერეისკენ გაქცევა, რომელიც პორტიკს აგვირგვინებს, ერთი წამის საქმე იყო და ჩვენ იქ იმ სრულიად უჩვეულო სანახაობის მოწმეები გავხდით, რომლის ნახვაც კი შეიძლება – მოძრავი განათება თითქმის ჩრდილავდა ქალაქის დანარჩენი ნაწილის განათებას. ახალი ჩამოსვლისთვის პატივის მისაგებად ამქრები ალმითა და მუსიკით იყვნენ მოსულნი. ყოველ მათგანს ხელში ანთებული სანთელი ეჭირა; სასახლის წინ გადაჭიმული უზარმაზარი ბულვარი ცეცხლის ზღვა გეგონებოდა; შემდეგ ამ მჭიდრო ბრბოს შუაგულში წრე შეკრეს და ერთ-ერთი ამქრის ყველაზე მოხდენილმა და საუკეთესო მოცეკვავეებმა ქართველების რჩეული ცეკვის – ლეკურის ანუ ღებგინკას რამდენიმე ილეთი შეასრულეს; შემდეგ მეორე ამქარმა შეკრა წრე, მუსიკოსებმა დასცხეს, ხოლო თავანყვეტილი ტრიუკებით დაკავებული მოცეკვავეები იმ სხვა ჯგუფმა შეცვალა, რომელმაც მათი ადგილის დაკავება მოახერხა (სურ. 3).

რამდენიმე დღის შემდეგ თავადაზნაურობამ მეფისნაცვალს მეჭლისი გაუმართა. ამ ბრწყინვალე დღესასწაულის ასპარეზი უზადო გემოვნებით მორთული გიმნაზიის დიდი დარბაზები იყო. ეს მეჭლისი სანქტ-პეტერბურგში რომ გამართულიყო, მხოლოდ ფუფუნების დახვეწილობას წარმოგიდგენდით და არ დამჭირდებოდა მისი აღწერა, მაგრამ ამას განსაკუთრებული ხასიათი ჰქონდა. არ უნდა დაგვაზინყდეს, რომ ჩვენ აღმოსავლეთის შუაგულში, სპარსეთიდან ორ ნაბიჯზე ვართ. ერთ-ერთი დარბაზი, ქალთა სალონად წოდებული – სპარსულ ოთახად იყო გადაკეთებული; მისი კედლები ხალიჩებით იყო დაფარული,

რომელთა ცოცხალი ფერების საიდუმლო მხოლოდ აღმოსავლეთმა იცის; მაღალ თაროებზე ის ათასი საოცრება იყო თავმოყრილი, რომელთაც მოგზაურები აღმოსავლეთში ასეთი მონდომებითა და დიდი ხარჯის განევით ეძებენ: ვაზები, იარაღი, ნარგილე, ყალიონები და სარკეების შესანიშნავად მოჩუქურთმებული მეტალის კიდეები ათასი სანთლის შუქზე ციალებდნენ; დარბაზის ირგვლივ მეფობდა დივანი, რომელზეც ოქროს, ვერცხლისა და კაშკაშა ფერებით შემოქობილი ძვირფასი ქსოვილები ეფინა; ამ სურათის დასასრულებლად დავძენ, რომ ოთახის სიღრმეში ტახტზე ჩაცუცქებით იჯდა სპარსული ორკესტრი იმავე ინსტრუმენტებით, რომლებიც ადრე ვახსენე, მაგრამ ის ისფაჰანისა და თეირანის დიუპრესა¹⁴ და რუბინის¹⁵ ცნობილი სათარაას¹⁶ დასწრებით იყო შევსებული (სურ. 4).

მალე ამ პრივილეგიურულ ადგილს ხალხი მიაწყდა; მთელი ძალით ჟღერდა დუდუკი, ქამანჩა და დიპლიპიტო; სათარამ ხორხიდან ისეთი მაღალი ნოტები ამოუშვა, როგორიც მამაკაცის პირიდან არასოდეს ამოსულა, სახეს კი წიგნის უკან მალავდა, რომელიც ხელში ეჭირა, რათა ის საშინელი გრიმასები არ დაგვენახა, რაც მის ხმას ახლდა; გრაციოზული ქართველი ქალების ჯგუფმა, ნახევრად აღმოსავლურ, ნახევრად ევროპულ სამოსში – რაც სიახლე აღარ არის, გრძელი ნაწნავებით, თავზე გვირგვინის მაგვარი მორთულობით, რომელსაც თავსაკრავი ეწოდება და საიდანაც ოქრომკედით და ვერცხლით შემოქობილი ვუალი ეშვება, მუსიკოსების წინ ნახევარწრე შეკრა; ერთი მათგანი თავისუფალი სივრცისკენ წავიდა და ის ცოცხალი ცეკვა დაიწყო, რომლის თემა მუდამ იგივე იქნება; მწყემსი ქალი მწყემსს გაურბის და სურვილი წვავს, რომ ვაჟი დაეწიოს, მაგრამ ამ მოხდენილ და უმანკო ჟესტებს არაფერი აქვთ საერთო ფანდანგოსა¹⁷ და ბოლეროს¹⁸ ვნებასთან. საქართველოში მაყურებლებს ორკესტრისთვის ტაშის აყოლების ჩვეულება აქვს. პირველ მოცეკვავს მეორე, მესამე და შემდეგ ყველა იქ მყოფი ქალბატონი მიჰყვა, მაგრამ ერთდროულად მხოლოდ ერთი ქალი ცეკვავს, იშვიათად მინახავს ორი და მხოლოდ ერთხელ ვნახე პრინცესა აბაშიძისა და ამიერკავკასიის ულამაზესი მოცეკვავისა და მამაცთა შორის მამაცის, სამეგრელოს მთავარ დადიანის¹⁹ მიერ სრულად შესრულებული ღებგინკა. ლამის გული დამწყდა ევროპული ორკესტრის ხმის გაგონებაზე, რომელიც ვიოლინოსა და კონტრაბასის ხმით სტუმრებს პოლკასა და მახურკას საცეკვაოდ ეპატიჟებოდა; მაგრამ, რადგან ეს მეჯლისის მხოლოდ ჩემთვის არ იყო მოწყობილი, უნდა დავმორჩილებოდი.

ეს ლამაზი დღესასწაული დასრულდა ვახშმით, – რომელსაც კომფორტულად მჯდომი ხუთასი ადამიანი ესწრებოდა, და ფეიერვერკით, რომლის დროს აღმოსავლეთი და დასავლეთი მათმა ყველაზე მომხიბვლელმა წარმომადგენლებმა გააერთიანეს.

მეფისნაცვლისთვის ზეიმის გამართვა თბილისელმა ვაჭრებმა და ქალაქის მმართველობამაც მოისურვა: დღესასწაულის შემადგენლობა, სტუმრები იგივენი იყვნენ, მხოლოდ ადგილი იყო სხვა ამიტომ მე ის პირველი მეჯლისის გაგრძელებად მომეჩვენა.

წმინდა გიორგის სადღესასწაულოდ სასახლის დიდებულ ბალებში გამართულ ბანკეტზე წმინდა გიორგის ჯვრით დამშვენებული გენერლები, ოფიცრები და ჯარისკაცები შეიკრიბნენ. ცნობილია, რომ ამ ორდენით მხოლოდ კარგად დასაბუთებული საომარი მოქმედებების გამო აჯილდოებენ; თუმცა დიდი ორდენის რაოდენობა შეზღუდული არ არის, ერთადერთი გენერალი, რომელიც დააჯილდოვეს, უცხოელი – მარშალი რადეცკია.²⁰ მე იქ ისეთი სახეები ვნახე, რომლებმაც ნაპოლეონის ძველი გვარდიის მეზღოლები გამახსენა. სუფთა ჰაერზე გამართული ვახშმის დროს სასიამოვნო მხიარულება, გვიანი შემოდგომის მიუხედავად კი, შესანიშნავი ამინდი და სასიამოვნო სითბო იყო. მუსიკაც ამ ვითარების შესაფერისი იყო; მაგრამ იქ, სადაც რუსი საღვთები იკრიბებიან, უნდა იცეკვონ და როგორც კი უკანასკნელი სადღეგრძელო შეისვა, ჰაერში კი უკანასკნელი „ვაშა“ ისმოდა, წრეები შეიკრა, ღებგინკის ხმა გაისმა და მაშინვე დავინახე, რომ ეს ქალარა ულვაშიანები ისეთივე მოქნილობით ასრულებდნენ კავკასიურ ცეკვას, როგორი მამაცობითაც ბრძოლის ველზე იბრძოდნენ.

მხოლოდ კავკასიას სჭირდება ერთი მთლიანი *l'illustration*-ი და ის ნამდვილად არ იქნება უინტერესო. სამწუხაროდ, საქართველოს დედაქალაქში ჩემი ყოფნა ხანმოკლე იყო, მაგრამ იქიდან საუკეთესო მოგონებები და ის სინანული გამომყვა, რომ იქ, ალბათ, ველარასოდეს დავბრუნდები (ბლანშარი 1857ე: 275, 278).

* * * *

წმინდა ნათლისღების დღესასწაული. იორდანე. 6/18 იანვარი
თბილისსა და სანქტ-პეტერბურგში
(ფრაგმენტი)

ერთი წლის წინ, ამ დღეს, თბილისში ვიყავი; იქ, ისევე როგორც პეტერბურგში, დიდი ზეიმი იყო. ამინდიც ჩინებული იდგა; მაგრამ მზე ანათებდა და თავშიშველი ვერ ვიქნებოდი. მეფისნაცვლის სასახლის წინ ერთ-ერთი თვალწარმტაცი ქართული ეკლესია დგას; ის წმინდა გიორგის სახელობისაა. სწორედ იქ ჩატარდა საზეიმო წირვა და იქიდან დაიძრა კორტეჟი, რომელსაც თავადი ბარიატინსკი მიუძღოდა. მდინარეზე ორი ნაგებობა აღმართეს: ერთი, მტკვრის ზემო დინებაში – სომხებისთვის; იქ წირვა ჩაატარა პატრიარქმა ნერსესმა, რომელიც ცოტა ხნის შემდეგ გარდაიცვალა; ქვემო დინებაში, იმ ხიდის შემდეგ, რომელიც ორ ნაპირს აერთებს, ბერძნულ-რუსული ეკლესია იდგა. სწორედ იქით გაემართა უამრავი სასულიერო პირი, რომლებსაც შეუერთდნენ საზეიმო მუნდირებში გამოწყობილი თბილისის სამოქალაქო და სამხედრო მოხელეები. ეს ცერემონია ბრწყინვალეობით ჩამორჩება სანქტ-პეტერბურგში იმავე დროს ჩატარებულს, მაგრამ უფრო თვალწარმტაცია: ქუჩები ხალხით, სახლების ბრტყელი სახურავები კი მაყურებლებით იყო სავსე, შავი სამოსი და ბრწყინვალე მუნდირები აზიის ყველა შესაძლო კოსტიუმში გამოწყობილი მოსახლეობის მასასთან კონტრასტს ქმნიდა და ამ ბრბოს შუაგულში წინ მიიწევდა მსვლელობა, რომლის წინ დროშები და ხატები მიჰქონდათ (სურ. 5).

საზეიმო მომენტი მეტეხის ციხის ქვეშემა გვაუწყა: მდინარის გასწვრივ მდგარი უზარმაზარი ბრბო ერთბაშად შევარდა მდინარეში დასასველებლად და მის დასაღევად; ბევრმა მათგანმა ტანსაცმელი გაიხადა და მდინარის დინებას ცურვით მიჰყვა; სხვები მდინარეში ცხენებით შევიდნენ და ასე ასრულებდნენ განბანის აქტს; ქალაქში არსებული ყველა ვაზა და ბოთლი ამ ნათლობის წყლის შესაგროვებლად იყო მობილიზებული. ბევრი სახალხო სანახაობა მიწადავს, მაგრამ ასეთი ორიგინალური არც ერთი არ ყოფილა (ბლანშარი 1858: 118).

შენიშვნები

- ¹ ქალაქი პეტროვსკი დაარსდა 1857 წელს, დღევანდელი ქალაქი მახაჩყალა.
- ² თემირ-ხან შურა – დღეს ქალაქი ბუინაკსკი დაღესტანში, ამავე სახელწოდების რაიონის ადმინისტრაციული ცენტრი.
- ³ გულბაათ (პანტელეიმონ) ივანეს ძე ჭავჭავაძე (1796-1863) – თავადი, ცნობილია, როგორც ლეგენდარული ქართველი თამადა და მსმელი.
- ⁴ გამოთქმა „ჰომეროსული ნადიმი“ თარიღდება ძვ. წ. IX საუკუნით, ილიადაში აღწერილი ტრაპეზის მიხედვით, რომელზეც ღმერთები ძალიან ხმამაღლა იცინოდნენ ჰეფესტოსის დანახვაზე.
- ⁵ გამაშისა და მშვენიერი კვიტერიას ქორწილში, რომელიც სერვანტესმა აღწერა „დონ კიხოტში“ (ნაწილი II, თავი XX), ყველაფერი უხვად იყო: მთელ-მთელი საქონელი, ცხვარი, კურდღლები, ქათმები, ყველა სახის ნანადირევი, ხუთლიტრიანი სამოცი ტიკი ღვინო, პურის, ყველისა და სხვადასხვა ნამცხვრის გროვები საკმარისი იყო ჯარის გამოსაკვებად. ორმოქმედებიანი ბალეტი-პანტომიმა „გამაშის ქორწილები“ (ფრანგ. Les noces de Gamache) მიგელ სერვანტესის რომანის „დონ კიხოტ ლა მანჩელის“ მიხედვით პარიზში 1801 წელს დადგეს.
- ⁶ იგულისხმება კახეთის კავკასიონის სამხრეთი ფერდობი, რომელიც ალაზნის ვაკისკენ ეშვება და მრავალრიცხოვანი ხეობითაა დაღარული.
- ⁷ ატიკა – სიტყვა-სიტყვით „ზღვისპირა ქვეყანა“, ცენტრალური საბერძნეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ოლქი.
- ⁸ იგულისხმება მდინარის მიერ წარმოქმნილი ეროზიული ფერდობი.
- ⁹ როგორც ჩანს, ფარამონ ბლანშარი მდინარე თურდოს გულისხმობს.
- ¹⁰ ფარამონ ბლანშარის შენიშვნა: „ხაზის კაზაკებში იგულისხმება ის ნაწილები, რომლებიც გან-

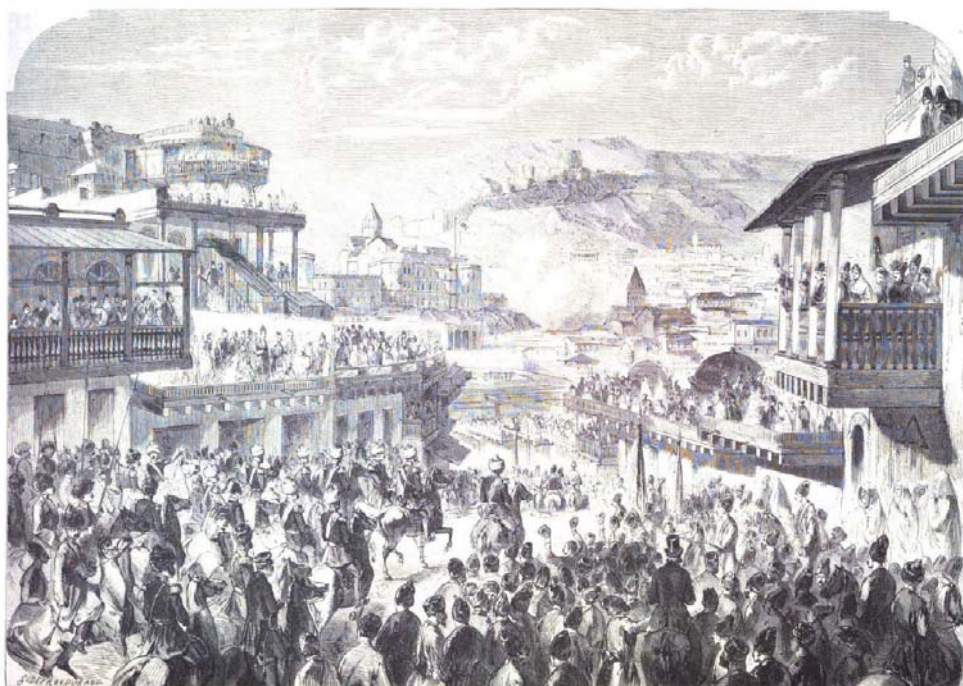
- ლაგებულია კავკასიის დამცავ ხაზზე ანუ იმ ფერდობზე, რომელიც რუსეთის მხარეს უყურებს“.
- ¹¹ იგულისხმება სიონის ტაძარი.
- ¹² ფარამონ ბლანშარის შენიშვნა: „კაზაკის მათრახი შოლტში არ უნდა აგვერიოს“.
- ¹³ XIX საუკუნის 1840-იანი წლებიდან და 1918 წლამდე გოლოვინის პროსპექტი ეწოდებოდა თბილისის მთავარ ქუჩას, დღევანდელ რუსთაველის პროსპექტს.
- ¹⁴ ჟილბერ-ლუი დიუპრე (1806-1896) – ფრანგი ტენორი.
- ¹⁵ ჯოვანი ბატისტა რუბინი (1794-1854) – იტალიელი ტენორი.
- ¹⁶ სათარა (1828-1891) – ძველ თბილისში სახელგანთქმული სახალხო მომღერალი, ნიკოლოზ ბათაშვილის მეგობარი და ერთ-ერთი პირველი თბილისელი მომღერალი, რომელიც ახალგახსნილი „მანეჟის თეატრის“ სცენაზე (1845) გამოვიდა. მან საკუთარი სოლო კონცერტები გამართა თბილისის თეატრში 1853 და 1860 წლებში.
- ¹⁷ ფანდანგო – ესპანური ხალხური ცეკვა, რომელსაც წყვილები გიტარისა და კასტანიეტების აკომპანემენტით ასრულებენ.
- ¹⁸ ბოლერო – ესპანური ცეკვა, რომელსაც წყვილები სიმღერისა და კასტანიეტების აკომპანემენტით ასრულებენ.
- ¹⁹ როგორც ჩანს, ბლანშარი გულისხმობს სამეგრელოს გარდაცვლილ მთავარ დავით დადიანის (1812-1853) ძმას, გრიგოლ დადიანს (1814-1902) – ქართველ პოეტსა და საზოგადო მოღვაწეს, რუსეთის არმიის ინფანტერიის გენერალს.
- ²⁰ იოზეფ ფონ რადეცკი – (1766-1858) – ავსტრიის ფელდმარშალი.

დამოწმებანი

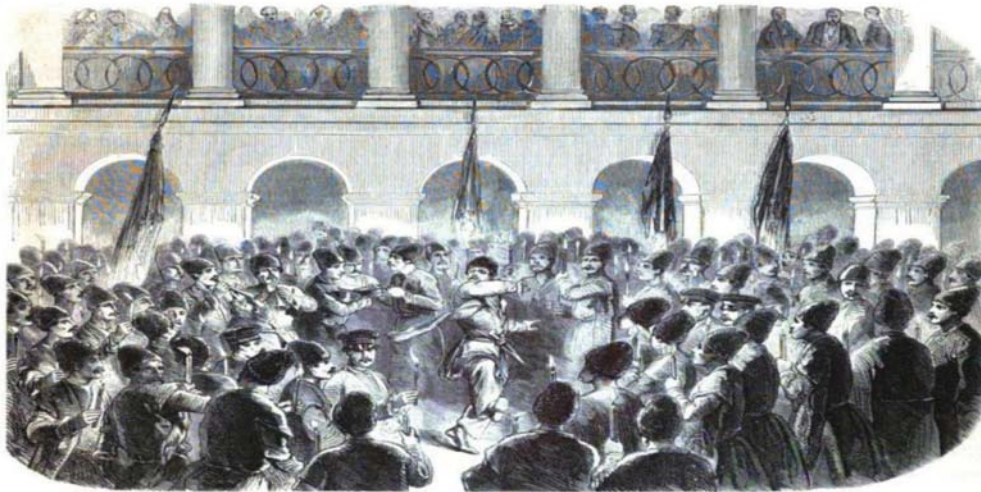
- ბლანშარი 1856:** Blanchard, Pharamond. “Bal de l’ambassade français à Moscou”, 25.10.1856. *L’Illustration, Journal Universel*, N 713, XXVIII, 261-262.
- ბლანშარი 1857ა:** Blanchard, Pharamond. “Le Caucase. 3/15 Mars”. *L’Illustration, Journal Universel*, N 738, XXIX, 242.
- ბლანშარი 1857ბ:** Blanchard, Pharamond. “De Nijni-Novgorod à Tiflis sur le Volga”, *L’Illustration, Journal Universel*, N 743, XXIX, 332-335.
- ბლანშარი 1857გ:** Blanchard, Pharamond. “Au Daghestan, Tiflis, 8-20 mars, 1857”, *L’Illustration, Journal Universel*, N 752, XXX, 55-58.
- ბლანშარი 1857დ:** Blanchard, Pharamond. “La ligne Lezguine”, *L’Illustration, Journal Universel*, N 754, XXX, 87-90.
- ბლანშარი 1857ე:** Blanchard, Pharamond. “La Géorgie. – Tiflis”, *L’Illustration, Journal Universel*, N 765, XXX, 275-278.
- ბლანშარი 1858:** Blanchard, Pharamond. “Prazdnik sviatova crestchenia. Yordann. 6/18 Janvier à Tiflis et Sainte-Petersbourg. Sainte-Petersbourg 7/19 janvier, 1858”, *L’Illustration, Journal Universel*, N 782, XXXI, 115-118.
- ბლანშარი 1861:** Blanchard, Pharamond. “Voyage de Tiflis à Stavropol, par le défilé du Darial (1858)”, *Le Tour Du Monde*, IV, 113-128.
- დიუმა 1859:** Dumas, Alexandre. *Le Caucase: journal de voyages et romans*, Paris: Librairie théâtrale.
- მუანე 1860:** Moynet, Jean-Pierre. “Voyage à la la mer Caspienne et à la mer Noir., II, De Bakou à Tiflis 1859” (Inédit). Texte et dessins de M. Moynet. *Le Tour du monde*, I, 317-336.
- ჟილი 1859:** Gille, Floriant. *Lettres sur le Caucase et la Crimée*, Ouvrage enrichi de trente vignettes dessinées d’après nature, et d’une carte dressée au dépôt topographique de la guerre à St. Pétersbourg. Paris: Gide – Libraire-Éditeur.

სურ. 1 ქართველი თავადების ესკორტი –
Escorte par les princes géorgiens. Pharamond Blanchard,
L'illustration, Journal Universel, N 754, 1857

სურ. 2 თავადი ბარიატინსკის შესვლა თბილისში –
Entrée à Tiflis du prince Bariatiniski. Pharamond Blanchard, *L'illustration, Journal Uni-*
versel, N 765, 1857

სურ. 3 თბილისელი ხელოსნების ცეკვა –
Danse des artisans de Tiflis, Pharamond Blanchard,
L'illustration, Journal Universel, N 765, 1857

სურ. 4 თავადაზნაურობის მეჯლისი თბილისში. ლეკური –
Bal de la noblesse à Tiflis. La lezguinka, Pharamond Blanchard, L'illustration, Journal
Universel, N 765, 1857

სურ. 5 წყლის კურთხევა თბილისში 6/18 იანვარი –
Yordann, 6/18 janvier a Tiflis, Pharamond Blanchard,
L'illustration, Journal Universel, N 782, 1858

DATA OF PHARAMON BLANCHARD ABOUT GEORGIA IN *L'ILLUSTRATION, JOURNAL UNIVERSEL* (1857-1858)

Irine Nachkebia

G. Tsereteli Institute of Oriental Studies,
Ilia State University
irnat@hotmail.com

In 1856, French artist, lithographer, writer and illustrator Henri Pierre Léon Pharamond Blanchard (1805-1873) was invited to coronation of Alexander II, emperor of Russia (1855-1881). He was welcomed by the civilians and militaries close to imperial court and, as a result, in 1856-1859, he attended all significant events and celebrations in two capital cities of Russia and this can be easily seen from nineteen letters published in popular French daily newspaper *L'illustration, Journal Universel* in 1857-1858. In autumn 1856, newly appointed Viceroy of Caucasus, Alexander Baryatinsky invited him to Georgia and they together traveled from Moscow to Tbilisi.

Pharamon Blanchard's data about Georgia were published in two issues of *L'illustration* in 1857 and one issue of 1858. In his first letter, titled Line of "Lezghians", there are provided data about Kvareli, hospitality of Gulbaat Chavchavadze, Tsinandali and Telavi. In his second article "Georgia. – Tbilisi", French artist described the way from Telavi to Tbilisi, Kakheti nature, decorated with rich autumn colors, Shuamta Church, condition of the road and description of Tbilisi. He provides detailed information about Baryatinsky's entry into the city, provides names of Georgian noblemen who welcomed him, the troops, population who met him, the balls arranged to honor him and St. George day. In his third article, "Holy Epiphany Day. Jordan. 6/18 January in Tbilisi and St. Petersburg", he describes celebrations of Epiphany Day in Tbilisi. All three articles are illustrated.

In the article we present translations of fragments from Pharamon Blanchard's letter "The Line of Lezghians" and third letter – "Holy Epiphany Day" and full translation of the second letter, "Georgia. – Tbilisi". with the comments. Data of eyewitness Pharamond Blanchard provide very valuable source for studying of the events ongoing in Tbilisi in that period. This material are published for the first time.